

Іван НЕМЧЕНКО

«І КОЖНА РИМА — ЯК СВЯЧЕНИЙ НІЖ...»

(Із спостережень над поезіями Є. Маланюка)

...Як відродно пригадати нам,
Дзвінкоголосим чину співунам,
Що тут звияжно рідними шляхами
В боях за волю, як меткий вірлюк,
Гасав — окрилений снаги словами —
На гніданові сотник Маланюк!

Яр Славутич

З іменем Євгена Маланюка, який зростав і набирався козацької міці та гарту під палючим сонцем херсонських степів, пов'язується утвердження в українській поезії ХХ століття потужного вольового начала, інтелектуальної гнучкості й філософської глибини. Високо підносячи ідеали краси та довершеності, він усією своєю творчістю, безкомпромісною життєвою позицією прагнув відродити в серцях співвітчизників національний дух, звільнити їх від комплексу меншовартості, пробудити гідність і гордість, державницьку потугу. Будучи чільним представником славнозвісної Празької поетичної школи, Є. Маланюк справив великий вплив не лише на літературну й суспільну думку діяспори, а й на культурне та громадсько-політичне життя в збільшеній Україні. «Як в нації вождя нема, Тоді вожді її — поети!» — проголосив співець і за прикладом Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка пішов дорогою Мойсея — шляхом подвижництва й самопосвяти задля свого народу. Вихований на високих зразках античного та середньовічного мистецтва, глибоко обізнаний з набутками світової культури нової доби, він, «страшної епохи син», став уособленням духовного аристократизму й ідейної незламності. Ось життєве й поетичне кредо, проголошене Є. Маланюком у ліричній «Формулі» («Болить? Пече? Нічого, було гірше...»), якою завершується цикл «Павза» (1929):

...Міцнись. Хай тягне сум додолу —
Крилатий дух напружується ввись.
Дай краплю крові кожному глаголу.

Молись. Чини. Міцнися і кріпись 1* (1. Маланюк Є. Поза блакиттю

батьківщини: Вірші // Літературна Україна. — 1999. — 25 листопада).

Думка про непохитність мистця, неприпустимість зради своїм ідеалам пронизує весь доробок письменника. Кожна з поетичних книг Є. Маланюка — «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939), «Влада» (1951), «Проща» (1954), «Остання весна» (1959), «Серпень» (1964), «Перстень і посох» (1972) — ставала неабиякою подією в культурному житті, викликала жвавий інтерес з боку критики й широкої читацької аудиторії. Одні захоплювались співцем «залізного чину», інші нерідко були шоковані його різким і жорстким словом. Шанувальників сентиментально-романсової лірики, як правило, відштовхував «святий ніж» маланюківської поезії, відлякувала мистцева войовничість і суворість. Така епохальна постать не могла не зацікавити літературознавців, критиків, публіцистів. Інтерес до творчості мистця не згасає й нині. Але, мабуть, чи не найкраще сказав про поета Мікулаш Неврлий, що знав його особисто: «...Людина великої душі» 2* (2. Неврлий М. Євген Маланюк: Воскресіння // Україна. — 1989. — № 47. — С. 7.).

Оглядаючи літературний ужинок Є. Маланюка, насамперед помітимо вражаюче розмаїття жанрових форм: це поема («П'ята симфонія») і балада («Варязька балада»), послання («Убійникам») і присвята («Миколі Зерову»), поменник («Пам'яті поета і воїна») і щоденник («З щоденника»), епітафія («Над могилою Василя Тютюнника») і діалог («Задавнена розмова»), портрет («Шевченко») і пейзаж («Весна»), монолог («Зорі гаснуть») і пісня (цикл «Мадярські пісні»), маніфест («Ars poetica») і роздум («Свідомість»), ода («Ода до прийдешнього») і експромт («Під Новий рік»)... Нерідко вже в самих назвах творів поета відтінюється жанрова специфіка: «Спогад», «Репліка», «Моравські елегії», «Ганзейська рапсодія», «Пролог», «Епілог», «Лист», «Дума», «Сага», «Місячна соната», «Балтійська сюїта», «Ноктюрн», «Подорожні нотатки», «Нью-Йоркські стенограми», «Паннонські етюди», «Молитва», «Акафіст», «Парастас», «Псалми степу». У них вияскравлюється синтетичний характер віршів Є. Маланюка, взаємодія ліричного мовлення з елементами суміжних мистецтв (музики, живопису), релігійних обрядів, публіцистики. Прикметною рисою співця є нахил до циклізації («Три присвяти», «Два сонети», «Карпатський триптих»), «Сонети про Орлика», «Дві елегії», «Листівки з подорожі», «Три поезії», «Театр», «Кафе», «З літопису» та ін.).

Наскрізними в доробку Є. Маланюка є мистецькі, історіософські, ностальгійні, античні, релігійно-містичні, інтимні, пейзажні мотиви. Як правило, ці провідні тематичні лінії тісно переплітаються і між собою, і з другорядними, менш репрезентованими мотивами. Євген Маланюк постає водночас у кількох іпостасях: і як борець-державник, і як художник-віртуоз, і як провідник нації, і як звичайна людина з її болями і стражданнями, сумнівами та ваганнями.

Мистецькі й суспільні погляди співця-патріота вияскравлюються в багатьох поезіях, що ввійшли до різних книг і циклів: «Стилет чи стилос?..», «Молитва», «Напис на книзі віршів», «Безкровна Муза — нежива...»,

«Епілог», «Творчість», «Невичерпальність», «Я знаю, що потрібно інших слів...», «Година поезії» та ін. Є. Маланюк, як і його друзі-однодумці з Празької поетичної школи, сприймається як взірць нерозривної єдності слова й справи. У вірші «Молитва» («Вчини мене бичем Твоїм...») він пристрасно апелює до Господа в надії на благословення і схвалення мистецького та громадянського вибору. Поетове слово має асоціюватися з «ударом, вистрілом, набоем», повинне бути сповненим сили та рішучості. Обов'язок співця-українця — разити національне відступництво й самозаспокоєння, спонукати співвітчизників до героїчного чину. Інакше в Україні — «полі рути і отрути» (ремінісценція з Т. Шевченка) — не зникне загроза знелюднення, цілковитої загибелі.

Прилучаючись до літературної діяльності, Є. Маланюк не забував про духовні заповіді своїх попередників у царині громадянської лірики. Одним із визначальних для українських поетів-патріотів був мотив співвіднесеності слова і зброї, мистецтва і боротьби за часів національного та соціального поневолення народу. Досить згадати відомі ліричні гасла Панаса Мирного («З слова живого скуй самопали Й з ними між люди іди»), Бориса Грінченка («Огонь палкий і гострий міч Хай буде твій живущий спів»), Лесі Українки («Слово, моя ти єдина зброе»), Олександра Олеся («О слово! Будь мечем моїм!») та ін. Євген Маланюк в одному зі своїх програмових віршів «Стилет чи стилос?..» (1924), що став заспівом до першої друкованої книги, продовжує роздуми в тому ж ключі, розмірковує над долею мистця, прагне визначити для себе пріоритети у творчості й на громадській ниві. Символіка, до якої він вдається, досить прозора й красномовна. Стилет як холодна зброя є втіленням боротьби, осторонь якої не повинен стояти художник-громадянин. А стилос, тобто загострена з одного кінця паличка, якою в давні часи писали на вощаних дощечках, сприймається як символ мистецтва, служіння красі. Поміж цими двома цілями й балаєсує герой вірша. До якого берега пристати? Чому віддати перевагу?

Стилет чи стилос? — не збагнув. Двоєко

Вагаються трагічні терези 3* (3. Маланюк Є. Поезії. — Львів: УПІ ім. Івана Федорова;

«Фенікс Лтд», 1992. — С. 32. Далі посилання на це джерело в тексті).

З одного боку — принадний світ краси, до якого мимоволі пориваєшся. Цій спокусі дуже важко протистояти. Автор відтінює її за допомогою образних картин у дусі акмеїзму («Там дивний ліс зідхає ароматом І весь дзвенить од гімнів п'яних птиць, Співа трава, ніким ще не зім'ята, І вабить сном солодких таємниць», «Там зачарують гіпнотичні кобри Під пестоці золототілих дів...»). А з іншого боку — вир боротьби, можливість виявити свою силу та відвагу, розум і волю до перемоги. Це шлях, повний небезпек і випробувань, що гартує неабияку особистість:

...Тут веселий галас бою —

Розгоном бур і божевіллям хвиль.

Безмежжя! Зачарований тобою,

Пливу в тебе! В твій п'яний синій хміль! (32).

Ліричний герой твору, ніби Одисей з гомерівського епосу, відчуває своєрідне роздвоєння. Як і володаря Ітаки, його кличе обов'язок, але водночас манять до себе різні принади, за якими можливі пастки. Тож для героя питання так і залишається відкритим: він перебуває і в полоні краси, і в очікуванні життєвих битв. Цей мотив не раз відлунюватиме в низці наступних творів, по-різному варіюючись. Зокрема, в «Епілозі», яким завершується дебютна книга Є. Маланюка, акцент зміщується в площину зіставлення раціонального й чуттєвого начал:

Вже всі примари розлетілись

При деннім світлі простих мет.

Ось: розуму — уважний стилос

Та серця — вогняний стилет (74).

Вольова натура мистця, інтелектуальна напруга й оголеність емоцій наявні в триптиху «Біографія». Для співця, що є вихідцем «з глухого степу, З зідхань страждальної землі», важливо і в житті, і в поезії йти «завжди — проти течій», «навпростець — де спалює мета». Його доля, його призначення ніби генетично запрограмовані й полягають у тому, щоб

Все чути. Всім палать. Єдиним болем бути,

Тим криком, що горить в кривавім стиску уст (35).

Експресіоністичні мазки («кісток народних хруст», «недорізанним звірем — вітер Проридає в страшний простор», «чорним повітрям — мор») сусідять у триптиху з розміреними сентенціями неокласика-історіософа («вирізьблюю німий життєпис На дикім камені століть», «конструюю вічний образ На сірім поколі часу»). Поет свідомий своєї приреченості на самотність, адже він нещадний до інших, як і до себе.

Завершується маланюківська «Біографія» вражаючою самохарактеристикою, що висвічується на тлі трагедії України:

А я мушу незморено — просто —

Смолоскипом Тобі Одній,

Я — кривавих шляхів апостол —

В голубі невичірні дні (36).

Подібні штрихи й барви є наскрізними й у книзі «Гербарій», що стала другою за часом виходу у світ збіркою поета: «Ось тьму ворожу знову ріжу, Лишаючи кривавий слід» («Муза»); «Я взнав на кривавих путях: Не на смерть, — на безсмертя засудить Мене присуд сліпого життя», «У кривавому колі, бурлака,

Мушу вічно шукати мети» («Демон мистецтва»); «Ось цей смолоскип поета (В нім м'язи й мозок мій горять) Несу туди, де мріють мети, Де з крові родиться зоря» («Вітри історії»). Для письменника-громадянина займатися літературною діяльністю означає щоденно йти на проу з часом як «зловісним ворожбитом», із «чорним вітром», із бурями, аби побожно «жати жито З колоссям вже достиглих слів» («Творчість»). Мистецький процес є не розвагою, а виснажливою й відповідальною справою, що вимагає одержимості й самопосягати:

Все жну жита, необоримий,
Від поту праці вже сліпий,
І Муза перевеслом рими
Ось в'яже строф моїх снопи (114).

У пролозі до збірки «Земля і залізо», котрий має назву «Напис на книзі віршів» (1925), автор аргументує, «чому стилетом був мій стилос І стилосом бував стилет». Тут сконцентроване й викристалізоване Маланюкове бачення себе в літературі: «Напружений, незламно-гордий, Залізних імператор строф, — Веду ці вірші, як когорти, В обличчя творчих катастроф» (130). Поет утверджує в мистецтві монолітну єдність гострого розуму й залізної волі, високої гідності й вояцького азарту. Адже імперативний характер епохи вимагав такого ж категоричного звучання від слова, що проклало тривкі містки між героїчним минулим, напруженою сучасністю та бажаним прийдешнім. Співець модерної доби мусить тонко відчувати пульс часу, бачити перспективу, щоб переконливо й упевнено вести за собою інших («булаву гранчасту Скеровую лише вперед», «це ще не лет, але вже наступ»). Імперія поетових витворів відкрита для нащадків, як і та висока мета, якій Є. Маланюк віддав свій хист. Повтором дієслова доконаного виду «збагнеш» автор підтверджує свій оптимізм щодо сприйняття його ідей співвітчизниками. Історична (тисячолітній порох, імператор, Батурин) та військова атрибутика (когорти, булава, наступ) своєрідно перемежуються у вірші з літературознавчими поняттями (строфи, стопи, ямб, утопія, дифірамм). Вдало дібрані епітети («важкі та мускулясті стопи», «громовий дифірамм»), інверсії («залізних імператор строф», «пруживий одбивають ямб»), порівняння («вірші, як когорти») створюють ілюзію військового маршу, переможної і неспинної ходи. Вся могутня імперія, що урухомлюється розумом і серцем поета, засвідчує міць і потугу, впевненість мистця в собі й у своїй творчій спроможності. Цьому ж слугує й легкий, сповнений динаміки чотиристопний ямб, який зцементує чіткі й рвучкі рядки, засновані здебільшого на алітерації «р». Вірш подається традиційно як астрофічний текст, хоча в ньому неважко помітити струнку внутрішню організацію (катренну структуру).

Дороговказом у житті й у поезії для Є. Маланюка стали насамперед заповіді Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, про що свідчать і його лірика, й есеїстика (назвемо хоча б статті «Ранній Шевченко», «Три літа», «До справжнього Шевченка», «Шевченко живий», «У Кулішеву річницю», «Франко незаний», «До життєпису Франка» та ін.). Ці титани думки як високі зразки служіння Україні й людству надихали співця на невсипущу творчу працю. Думки тільки одного Кобзаря відлунують у десятках віршів Є. Маланюка («Шевченко», «На тризні», «Молитва», «Убійникам», «Десятиліття», «Невичерпальність», «І ранками на панщину йдучи...», «Міста, де минали дні», «Друге посланіє», «Уривок з поеми», «Липень», «Думи мої, думи...», «Побачення» та ін.).

У поезії «На тризні» (1929), присвяченій 115-ій річниці великого Тараса, автор наголошує на невмирущості його полум'яного духу. Кобзаревий «гімн огню», «рокіт многострунний» не підвладний часу й забуттю, завжди спонукуватиме співвітчизників до гідного життя:

І той — з-під брів — налятий гнівом зір,
І та — з-під уса — усмішка-докір,

І криця та, що в кремезній статури
Завжди бриніла жадобою бурі,

І ті уста, що з них, як ураган,
Гримів і пік пророчий твій пеан,

І думи ті, що гострим лезом їді
Прокреслились гравюрою на міді,

І ярий дух, що повнив тіло вщертъ, —
Все це в віках, пропалуючи смерть,

Живе, горить, сумління нам тривожить,
Вирізьблюючи тварі — образ Божий (241).

Вірш-портрет «Шевченко» передує в книзі «Земля й залізо» творів «Куліш», ніби підкреслюючи вагомість для України цих двох велетів думки, що стоять пліч-о-пліч в історії національного відродження батьківщини. Хто ж такий Тарас Шевченко? Яке місце традиційно відводиться йому й на яке він заслуговує? Над цими питаннями розмірковує автор, намагаючись звільнити постать Кобзаря від прямолінійних і спримигованих поцінувань, збідненого розуміння його діяльності. Таке прагнення наблизитись «до

справжнього Шевченка» взагалі дуже характерне для Євгена Маланюка, якого обурювало, що образ поета «сплюснися і завмер народницькою іконою», поставши «у відповідній канонічній уніформі, себто в шапці і кожусі, що сталися зловісним символом на довгі десятиліття» 4* (Маланюк Є. Книга спостережень. — К.: «Атіка», 1995. — С. 49). Прикладом однієї з численних спроб показати, «як далеко є ця ікона тій живій постаті», може бути цей сонетарний портрет. Для Є. Маланюка Шевченко —

Не поет — бо це ж до болю мало,
Не трибун — бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — «Кобзар Тарас»
Він, ким зайнялось і запалало (151).

Після першого катрена — тези — подається антитеза, якою письменник заперечує традиційні уявлення про великого співця. Це не просто людина, а ціла епоха і в національному, і в планетарному розвитку. Послугуючись градацією, Є. Маланюк стверджує, що Т. Шевченко — «бунт буйних майбутніх рас», «полум'я, на котрім тьма розстала», «вибух крові, що зарокотала Карою за довгу ніч образ». Оскільки твір написано за схемою шекспірівського сонета (три катрени й один дистих), то третій чотиривірш є й логічним розвитком попередніх міркувань, що продовжує низку характеристик-узагальнень («лютий зір прозрілого раба», «Гонта, що синів свяченим ріже»), і водночас синтезуючою оцінкою, підсумком, у якому наголошується на чудотворній силі Кобзарєвого слова, котре відроджує гідність і можуть народів («у досвітніх загравах — степа З дужим хрустом випростали крижі»). Згадка в цьому контексті про уманського сотника (символ Коліївщини) та його «дітовбивство» (історично не підтвержене) сприймається як поетична формула на позначення безкомпромісності й самопожертви борців за народну справу.

У фіналі сонета Є. Маланюк підкреслює загальнолюдську спрямованість життя й творчості Т. Шевченка як носія ідеалів добра й справедливості, як великого гуманіста: «А ось поруч — усміх, ласка, мати І садок вишневий коло хати» (151). Саме в цьому полягає, на думку автора, феномен Кобзаря — мислителя, мистця, громадського діяча. Його геніяльність народилась із національного болю й уселюдської мрії про щастя.

Є щось знаменне в тому, що «залізних імператор строф» прийшов у цей світ на початку 1897 року — за кілька тижнів до смерті визначного подвижника П. Куліша, — ніби самою історією покликаний продовжити місію будителя національної самосвідомості українців, носія державницької ідеї. Нелегко знайти в усій вітчизняній поезії таку ж нестримну зливу звинувачень на адресу свого народу і вияви такого нестерпного болю за нього, як у творах цих двох співців. Досить співставити хоча б такі характеристики з Кулішевої «Псалтирної псалми» («Народе мій, ясирику татарський, Невольнику турецький найдорожчий!»); «Народе мій, єхидний панський слуго І польської герою темний слави!»; «Народе мій, недоуку латинський, Товаришу московської темноти!»; «Почез еси в літописях чернечих, Не згадують воювники про тебе») та з Маланюкового «Сонета гніву і ганьби» («Каліка вяклятий — такий він і донині! Сліпий кобзар — співа свій вічний жаль. Самсоном темним — зруйнував святині. Розбив, дурний, синайську скрижаль»; «Зродив вождів — дрібну плебейську шваль Вошивих душ, що бабраються в слині»). Той же войовничий дух, та сама різкість викривача й така сама жага патріотичного чину. Є. Маланюк пропускав крізь власне серце найзаповітніші думи славетного попередника, його надривні почуття й переживання. Цей міцний внутрішній зв'язок між мистцями прочитується в поетичних рядках.

Сонет «Куліш» (1925) є спробою Є. Маланюка проникнути до мистецької лябораторії автора вражаючих послань «До Шекспіра, заходившись коло українського перекладу його творів» та «До рідного народу, подаючи йому український переклад Шекспірових творів» (з книги «Хуторна поезія»). Письменник віддає належне одержимості й фантастичній працездатності П. Куліша, його прагненню «очі правнукам хижачьким просвітити» через прилучення до спадщини вселюдських світочів, зокрема й знаменитого гуманіста з Туманного Альбіону. Цей «з культурників найбільший воевода» слугував українському просвітникові та європеїзаторові недосяжним взірцем у справі утвердження загальнолюдських цінностей на противагу варварству й кривавому хижачтву, темряві й сліпій жорстокості. І хоча П. Куліш цілком усвідомлював, наскільки невдячною може виявитись його титанічна робота, що вона може канути «в тьму», «в неславу й забуття», він працював і працював до перевтоми й самовиснаження («довго Шекспіра перекладав», «сторінки по одній Ще мерехтять в очах»). І все — «в майбутнє цій землі», задля прийдешніх поколінь «приблуди степового» й «наслідника розбишацького». Завершується твір Є. Маланюка аплікацією — різким початковим рядком з Кулішевого вірша «До рідного народу...», що був криком образи за співвітчизників: «Народе без пуття, без чести, без поваги». Порівняння кулішівського хутора з «дивним» Чигирином, де «сплять гетьманські салі», підносить постать мислителя на один щабель з найвидатнішими діячами вітчизняної історії, борцями за волю й державність. Невипадково у творіннях П. Куліша поет убачає «залізний стиль нових універсалів», маючи на увазі державотворчі змагання українців уже в ХХ столітті, у яке пророко зазирає просвітник.

Трагічним патосом і драматизмом позначений ліричний диптих Є. Маланюка «Пам'яті Куліша». Перший вірш «Невже ж надії всі — пропащі?..» має красномовну присвяту «Малоросам», якою детермінується одна з найважливіших ділянок громадської діяльності співця — боротьба за порятування українців від почуття вторинності, від пристосуванства, інертності й відступництва. За низкою риторичних питань відкриваються болісні роздуми просвітника над долею України, перетвореної на глуху російську провінцію, заселену денационалізованим елементом — малоросами, чи то хохлами, позбавленими державницького мислення, гідності та гордості. Символом духовного спустошення й здичавіння в краї є «сморід здохлий»

«мертвої душі». Цей образ малороса-зомбі огорнутий гнітючим серпанком — «здохла вже здола балакати, Є переконаним хахлом, Що вже носить краватку вміє і слинить Маркса...» (42), а врешті — «здихає скрізь». Численні повтори слів на означення поняття «мертвий» («дохлий») підсилюють враження самотності живого й жертвовного серця Кулішевого в оточенні живих трупів. І все ж співець до кінця проходить свій подвижницький шлях, не відступивши від високої ідеї, не зрадивши сплюндрованого народу відреченням від нього й не чекаючи подяки та винагороди за свої тяжкі труди («не загас під бунту бубни, Під трубний галас голосів», «зоставсь з тобою, хохле, Безславно тліти на межі»). Цей «малоросійський Єремія», котрому судилося «проклинати та плакати, та пружити зламане крило», не боїться закалятися серед такого околу, бо, осяяний надією (хоч і слабкою), і сам став «відблиском мети», приречений долею до останнього подиху віршувати «вогнем останніх сліз». Наступний вірш диптиха — «Чим чорніш, чим кривавіш регоче...» — співвідносить долі П. Куліша та Є. Маланюка як відкривачів істини для загуманеного малоросіянством народу. Послугуючись похмурою атрибутикою для окреслення шляху просвітника («страшніш мені в очі насувається», «зміється, протоптаний мукою», «отруйно сичить гадюкою»), автор потверджує складність і водночас гіпнотичну силу такого вибору — самопожертви й страждань, цілковитої відвертості й самовіддачі: «Хочеш? — виведу. Стань — і йди» (43).

Величним гімном на честь невмирущого творчого генія українського народу, що виявляється у вогненних думках і справах його найкращих представників, є вірш «Невичерпальність». Мистець щиро дивується життєздатності своїх співвітчизників. Здавалося б, приречені на виродження й забуття вони знаходять у собі снагу для воскресіння, для чину і злету («Невичерпаний дух який! Яка непереможна сила!»). І ця могуть, ця незглибимість притаманні бездержавній нації, нищеній-розіпнутій упродовж століть:

Тяжким хрестом лежать шляхи,
Ясні в ночах, вони сліпі вдень:
Рамено — з заходу на схід,
Рамено — з півночі на південь.

І так розіп'ята — віки, —
Вогонь буття не загасила (153).

Поетичні рядки Є. Маланюка сповнені болем та образою, гордістю й надією, адже незважаючи на тривалий процес винародовлення, плондрування корінної нації та її культури в Україні, батьківщина знову й знову відроджується, спалахує нездоланною жагою до самоствердження. Розгорнута антитеза, ускладнена градацією, допомагає авторові передати феноменальність цього явища:

Гноблять, калічать, труять рід,
Ворожать, напускають чари,
Здається, знищено вже й слід,
Лиш потурнаки й яничари.

І ось — Стефанік і Куліш,
Ось — Коцюбинський, Леся — квіти
Степів страждальної землі,
Народу самосійні діти! (153).

Є. Маланюк пишається творчими здобутками краю, що є символами національного оновлення й світової слави України. Поки ця земля народжує таких велетів, вона не стане пропашою. Як апотеоза цього дивовижного дійства на тлі планетарної історії сприймається месіянська роля Кобзаря: «...Підземно загує Вулканом націй ціла раса — І даром божеським гряде Нам Прометеїв дух Тараса» (153). Гіперболізовані характеристики надають віршеві епічного звучання. Символи страждання й повинності (розп'яття, тяжкий хрест), архаїзм «рамено» в анафоричній позиції, укрупнюючи образ землі-мучениці, не забутої Господом, привносять у твір біблійний патос, скорботно-врочисті нотки.

Перебуваючи за кордоном, Є. Маланюк пильно стежив за мистецькими процесами на батьківщині, болісно реагував на ті аномальні явища, які там ставали все частішими й загрозливішими. Диптих «Сучасники» (1923-1924) він присвятив двом видатним поетам підсоветської України — М. Рильському й П. Тичині, доробком яких захоплювався. На долю і творчість цих співців, як відомо, наклала фатальний карб соціалістична епоха.

Перший з віршів — «Ще молитесь, далекий брате...» (1923) — адресований неоклясикові Максимові Рильському, з такою заувагою: «По прочитанні «Синьої далечіні». Твір являє собою ліричний портрет мистця зі «звенигородських піль». Є. Маланюка приваблює гармонійність світу високої духовності, оспівуваного М. Рильським на протигагу жорстокої дійсності, від якої він відсторонюється:

Ще не стомились карбувати
В коштовних ямбах вічний біль.

Краси веселий кондотьєре,
Несете хрест свій там, ген-ген,
Серед похмуро-рідних прерій;
Ви — еллін, схимник і Гоген! (46).

Герой вірша — «алхімік мудрих слів» — постає на тлі самотинної середньовічної келії, ніби сходить з полотна давнього художника. Оточенням поета-чарівника є «тиші ніжний спів, Реторти, циркуль, колби, книги». Ось що варте його уваги, ось чим наповнене його життя. А людська дрімучість і дикість, груба сила й сваволя («навколо — хащі й печеніги») залишаються наче в іншому вимірі, не втручаючись у світ краси, за законами якого живе цей мистець. Але маланюківські зауваги «ще молитесь...», «ще не стомились карбувати...» звучать як натяк на тимчасовість такого становища поета, на можливість вторгнення до його затишного притулку носіїв зла, що наклали відбиток «похмурости» на рідні степи-прерії. Як відомо, гурт київських неоклясиків — М. Рильський, М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт (Юрій Клен) — уже в 20-х рр. стає об'єктом нищівної критики з боку борців за утвердження пролетарського мистецтва, а в 30-х рр. зазнає переслідувань і репресій. Авторів «Синьої далечіні» довелося піти на компроміс, перелицюватись на співця соціалістичної системи. Є. Маланюк не показує процес переродження мистця у вірші про М. Рильського, але в наступному творі диптиха «Сучасники», присвяченому П. Тичині, говорить про це досить переконливо.

Поезія «На межі двох епох, староруського золота повен...» (1924) свідчить про злочини большевиків у гуманітарній сфері, про перекування великих художників, зосібна геніяльного автора «Сонячних клярнетів», у комуністичному дусі. З одного боку, Є. Маланюк не може приховати свого надзвичайного захоплення вершинними здобутками П. Тичини, а з іншого — передає роздратування й біль у зв'язку зі співцевим конформізмом. Перша частина твору звучить патетично, урочисто, адже в ній ідеться про тичининські злети часів Української Народної Республіки («Сонячні клярнети», «Плуг», «Замість сонетів і октав») як вияв генія самого народу, що розбив кайдани національного поневолення й духовно воскрес. Маланюківські ліричні рядки насичені алюзіями, що змушують згадати такі шедеври, як «Золотий гомін», «Дума про трьох Вітрів», «Не Зевс, не Пан...», «Скорбна мати», «Війна», «І Белий, і Блок...» та ін.:

На межі двох епох, староруського золота повен,
Зазвучав сонценосно твій сонячно-ярий оркестр, —
І під сурму архангела рушив воскреснувший човен,
Й над мощами народу хитнувся кам'яний його хрест.

І на древнім, на скитським, на кров'ю залитім просторі
Говорили могили, співали козацькі вітри.
І у літери тайн степовії склалися зорі,
Щоб пломінним пророцтвом означить початок пори.

Так зродився ти з хвиль злото-синіх космічних вібрацій,
Метеором огнистим ударив в дніпровські степи
І, здавалося, — вріс. І над плугом схилився до праці,
І вже мріяло серце про сонцем наліті снопи... (46-47).

У такому масстатичному ореолі П. Тичина постає і як співець-мислитель, і як поет-патріот, і як мистець-пророк. Він сприймається як символ відродженої до вільного життя державної України, її негативного ставлення до большевицької навали («жорстко-ярим залізом ти пік одоробло північне, Й клекотіла душа твоя в гнівнім, смертельнім огні»). Є. Маланюкові дуже імпонує цей нерозривний зв'язок письменника зі своїм народом — будівничим власної долі.

Проте «бурі історії» розпорядилися зовсім інакше, вони «рвали й жбурляли відвічне». Відтак, у другій частині присвяти П. Тичині автор наголошує на непоправних наслідках соціалістичної революції як для України, так і для її співця:

Раптом... брязнуло враз! і ридально навик розірвалось...
І бездонним проваллям дихнула порожня луна.
... від клярнета твого — пофарбована дудка зосталась.
... в окриравлений Жовтень — ясна обернулась Весна (47).

Моторошну картину спустошення в рідному краї доповнюють вражаючі мікродеталі («по синіх степах дикий вітер повіяв примару, Щоб журить і жахать», «замогильний доноситься спів», «мертвий місяць»). Щойно відроджену й загублену батьківщину поет бачить як «божевільну Офелію — знов половецьких степів», а її геніяльного оспівувача — в ролі блазня з «пофарбованою дудкою» в руках. Як відзначить пізніше в розмові з дослідником М. Неврлим сам П. Тичина, маланюківські вбівчі рядки були справедливими: «Миколо Ярославовичу, він єдиний мене зрозумів, він єдиний сказав мені правду... А інші мені кадили... Так воно й сталося...» 5* (5. Неврлий М. Муза болю і гніву (Є. Маланюк) // Літературна панорама. — К.: «Дніпро», 1990. — С. 176).

Розробляючи в диптиху «Сучасники» тему трагедії великого таланту за комуністичного режиму, автор висловлював свій протест проти тих задушливих суспільних умов, які призводили до незворотних деформацій у галузі національних культур і в долі їх репрезентантів.

У Маланюковому поетичному світі сусідять мистці з різних епох — Гомер і Еврипід, Гораций і Петроній, Нестор і Шекспір, Вольтер і Сковорода, Міцкевич і Пушкін, Бодлер і Верлен, Рембо і Рільке... Вірші «Станіслав Виспянський», «Марії Башкирцевій», «Миколі Зерову», «Юрієві Дараганові», «Пам'яті Т. Осьмачки», «Подебрадці», «Волинське», ліричні присвяти Юліянові Тувіму («Ars poetica»), Йозефові

Свагоплуку Махарові («Над Балтиком»), Миколі Гумільову («Пам'яті поета і воїна»), Анні Ахматовій («Антистрофи»), Миколі Хвильовому («Березіль»), «Юрєві Липі («Ю. Л.»), Олександрові Наріжному («Три сонети»), Дмитрові Донцову («Крик Ксенофонових фаланг...»), Наталі Ливицькій-Холодній («Знаю, що сумно вчитись латини...»), Уласові Самчуку («Володимерія»), Олені Телізі («А ще забуду тебе, Іерусалиме...»), Оксані Лятуринській («Камінь») та ін. допомагають краще зрозуміти автора, його громадські й мистецькі орієнтири, відчуті співзвучність у доробку письменника національних і загальнолюдських проблем.

Традиційним ідейним центром численних зразків ностальгійної та історіософської поезії Є. Маланюка є осмислення поступу України, її злетів і падінь. В одному зі своїх ранніх віршів «Сход» (1920), написаному вже в еміграції, автор коротко й стисло фіксує болючий момент вигнання захисників УНР з рідної землі, передає їхні душевні муки. Для вимушених скитальників світ поділився на дві частини: Захід, де можна собі відшукати хоч якийсь притулок, але довіку не знайти батьківщини, і Схід, де місця вже немає, оскільки державність утрачено —

Не забути тих днів ніколи:
Залишали останній шмат (110).

«Останній шмат» української землі відібрано большевиками, а відтак її оборонці приречені на поневіряння по чужинецьких краях. За допомогою мікрообразів «утомлений грім гармат», «зловісні птахи», «сумний похід» поет передає гнітючий настрій, що оволодіває серцями вояків. Вдаючись до прийому протиставлення, Є. Маланюк поглиблює трагізм ситуації —

А потяг ридав: На Захід... На Захід... На Захід...
І услід — реготався Схід (110).

Цей Схід, частиною якого є й Україна, ворожий, збольшевичений, персоніфікується далі в образі захмелілого від перемоги звіра-хижака («роззявляв закривавлену пащу», «п'яний подих нудив, як смерть»). Риторичне питання «Де ж знайти нам за Тебе кращу Серцем, повним тобою вщерть?» передає душевний розпач тисяч патріотів, що мужньо боронили волю своєї вітчизни, але програли справу й опинились у становищі ізгоїв. Позначена драматизмом поезія «Сход» уже своєю біблійною назвою викликає відомі легендарні й історичні аналогії, пов'язані з трагічними періодами в долі народів. Для Є. Маланюка це був не останній такий «вихід», пізніше він продовжить цей же мотив у вірші «Сход — II» (1944), маючи на увазі вже другу вимушену еміграцію.

Ностальгією навіяний і твір «Знаю — медом сонця, ой ладо...» (1925) з однойменного циклу, оповитий серпанком чарівливості, ніжного замилювання. Подібно до Т. Шевченка з його світлим образом батьківщини, вимірним на чужині в задушливих умовах каземату («Садок вишневий коло хати»), Маланюк-емігрант переливає в поетичні рядки свою синівську тугу за рідним краєм, добираючи найпалкіші слова. Україна для співця-вигнанця є цілющим киснем у важкій атмосфері поневірян'я і самоти, ковтком води й надії в спопеляючій немилосердними суховіями пустелі чужинецького животіння («А між нами простір — ураганом. Хоч вдихнуть, хоч узріть тебе де б...»).

Штрихи неоклясика («О, моя Степова Елладо, Ти й тепер антично-ясна») сусідять у вірші з вишуканістю імажиніста («Десь зідхаєш в веснянім чаду, А мені ти — блакитним мітом В золотім полудневім меду») і мазками акмеїста («А мені ти — фата моргана На пісках емігрантських Сахар»). Україна-марєво, Україна-міт і водночас Україна-реальність постає в поезії і у своїй прадавній величі та незнищенній молодій красі («в твоїм древнім тілі — весна», «квітнеш вишневим цвітом»), і в беззахисності й уярмленості («половецьким, хижацьким ханом Полонив тебе синій степ»). Це історіософічне бачення буття свого народу, що вписується Є. Маланюком на скрижалях тисячоліть, сповнене гордості й гиркоти, адже земля пращурів, про античні часи якої оповідав іще Геродот (звідси й назва «Степова Еллада», що варіюється в інших творах як «Еллада Скитська», «Еллада Степова Сарматських Афродіт» та ін.), пережила чимало і періодів слави, і ганьби. Піднесеного звучання віршеві надають риторичні звертання, архаїчний приспів «ой Ладо», анафоричні конструкції. Афористично звучать останні рядки твору:

Ти, красе землі несказанна,
Нам немудрим — даремний дар! (137).

Поет наголошує на вже хронічній болячці співвітчизників, котра не дозволяє їм виявити себе уповні. Народ Степової Еллади ніяк не доведе до ладу Божий подарунок — чудову й багату землю, яка заслуговує на кращу долю.

Душевний щем співця, штучно відмежованого від отчого краю, став імпульсом до появи ліричних циклів «Під чужим небом», «Еміграція», «Сни», «Євангелія піль», «Псалми степу», «Діва-Обида» та ін. Втрата здобутків Української Народної Республіки, вимушена розлука з батьківщиною, гірка доля вигнанця породжують у творах Є. Маланюка, з одного боку, сумовиті й навіть розпачливі нотки, а з іншого — гнів, обурення, ненависть до того традиційного для співвітчизників отарного духу, недбальства й нетямущості, що вже вкотре завадили зберегти довгоочікувану державність. Відтак, Україна-мати постає перед поетом і у світлому серпанку любові й шани («Чому лиш на чужинних бруках Краса засяяла Твоя..?»), і в жахливо-потворному вигляді («Ішла розхристана й страшна, Всміхалась божевільно-хитро»), і в ореолі презирства й зневаги («Лежиш, розпусто, на розпутті, Не знати — мертва чи жива», «мізерія чужих історій», «всією тучністю просторів Повія ханів і царів»). Причому негативні оцінки стають домінуючими: «пусте, неплодне трясця», «похотлива скитська гетеро», «божевільна блуднице», «зрадлива бранко степова» та ін. Як

відзначає дослідник Т. Салига, «Маланюкове згущення фарб української неслави — це його образа на малоросів, його розпач, його суворий суд, але суд, що виростає з любови. Це ненависть і любов у своєму двобої. Це ненависть в ім'я любови. Тільки велика любов здатна потамувати гіркість таких звинувачень, які кидає поет своєму найвищому і найсвятішому ідеалові» 6* (6. Салига Т. З Україною в серці: Штрихи до портрета Євгена Маланюка // Українська мова і література в школі. — 1991. — № 10. — С. 62). Саме це почуття любови змушує співця в «Псалмах степу» після зливи словесної ганьби й принижень, ніби схаменувшись, благати прощення за святотатство:

Прости, прости за богохульні вірші,
Прости тверді, зневажливі слова!
Гіркий наш вік, а ми ще, може, й гірші,
Гіркі й пісні глуха душа співа (117).

Причину різкості й убивчості Маланюкових поетичних сентенцій пояснюють його численні статті, зокрема «Малоросійство», де досліджується «тип національно-дефективний, скалічений психічно, духовно», що набрав на Україні «особливо-патологічного і зовсім не такого простого характеру» 7* (7. Маланюк Є. Книга спостережень. — К.: «Атіка», 1995. — С. 221). Це явище, як вважає автор, найменше зачіпало «основну нашу національну масу — селянство», будучи насамперед хворобою інтелігенції, а відтак «поражало верству, що мала виконувати роль мозкового центру нації» 8* (8. Там само. — С. 222). Оця слабкість, інертність еліти, не здатної згуртувати аморфну спільноту українців у державний народ, і стає об'єктом критики з боку Є. Маланюка в багатьох віршах. Біль і гнів поєднуються в його інвективі «Історіософічне» (1930):

Обабіч шляху із Варяг у Греки
Ще й досі живуть ні варяги, ні греки,

А так собі, еманация, гра —
Дрижить протоплазмою без ядра.

І скільки не пружили й не палили,
Тільки ойойкало глусте тіло,

Тільки переповзало завжди
Тудою — сюди, а сюдою — туди (514).

У численних поетичних циклах «Полин», «Степова Еллада», «Варяги», «Чорне серце», «Антимарія», «Варязька весна» та ін. Є. Маланюк розмірковує над долею своєї батьківщини, витоками її державности, здобутками та вражаючими втратами. Доля українців постає в органічному зв'язку з процесами, що відбуваються у світі протягом століть і тисячоліть. Простежуються впливи античної Греції та представників скандинавських країв, християнської Візантії й войовничого Риму. Вірші «Варязька баллада», «За добою — доба...», «Не стомилась лежати шляхом...», «Став на землю варяг...», «Відвіку покарано степом...», «Сага», «Поможи мені, римський орле...» та ін. засвідчують глибинність і цілісність історіософської системи Є. Маланюка. Лейтмотив десятків його творів, присвячених осягненню феномену України, з особливою виразністю звучить і в тексті, і в самій назві завершальної поезії з циклу «Поліття», що побудована на антитезі, — «Не хліб і мед слов'янства: Криця! Кріс!..» —

Не лагода Еллади й миломовність:
Мицним металом налята безмовність,
Короткий меч і смертоносний спис (161).

Перефразовуючи рядки Національного гімну «Ще не вмерла Україна», поет стверджує, що «вороги не згинуть, як роса, Раби не можуть взріти сонця волі». Відтак, потрібні «бронза й сталь», а не «струмок ліричних сліз», щоб батьківщина стала державною, нездоланною.

У «Варязькій баладі» (1925), що є одним з вершинних творів у доробку Є. Маланюка, яскраво ілюструються його історичні концепції. Проглядаючи товщу століть, поет зупиняється на найважливіших етапах утвердження української державности та фатальних втратах, яких зазнав наш народ. Починається твір парадоксальним визначенням буття України: «Необорима сонячна заглада — Віки, віки — одна блакитна мить!» (140). Контрастні поняття додають цій поетичній сентенції дійсно незвичного звучання. Сонце як символ життя і поряд невідворотна смерть, загибель. Численні століття і єдина миттєвість. А проте саме такою неймовірною і була історія України: надзвичайна жага до волі й державного буття увінчувалася здобутками, але недовгими, хвилимовими з погляду вічності, а потім — знову ярмо, покора, темрява протягом тривалого часу. «Куди ж поділа, Степова Еллада, Варязьку сталь і візантійську мідь?» — це питання, поставлене автором, звучить риторично. Розмірковуючи над історичною долею свого народу, Є. Маланюк простежує, як у різні епохи Україна спалахувала в сяйві слави, краси й гідности, а потім губила державницьку потугу в самоспопеляючій міжособній боротьбі.

На початку балади в ідилічній замальовці автор репрезентує нашу землю як розкішний, щедрий край, принадами якого не можна не захопитись: «Від синіх меж до сіверських україн Широчина нестримано росте, Мов на бандурі велетенській грає Співучим вітром припонтійський степ»; «Гарячий день розлив пекуче злото І сам втопивсь у сонячній меду, Й крізь спокій цей єдина ллється нота — Блаженних бджіл в

вишневого саду» (140). Спокійно й розмірено поет живописує красу й безмежні простори отчої землі, серед характерних символів якої «балада хвиль — Дніпро», «Київ — Степова Александрія Під золотом царгородських мозаїк», «темна Лавра», «козацький буйний Понт» та ін. Сонячний відтінок античності, яким позначені ці атрибути, надає їм мітичного забарвлення. Уся ця краса — ніби «солодкий, вічний, синій сон». Мимоволі вириваються екскурси в історію цього благословенного краю:

Там обертав в державну бронзу владно
Це мудре злото — кремезний варяг,
І звідтіля ж воно текло безладно
Під ноги орд — на кочівничий шлях.

Гриміли десь козацькі литаври,
Віки несли не раз залізний дар, —
Він в холодку ж спочив у темній Лаврі,
Від мудрости знесилений Владар (140-141).

Цей «залізний дар» державности час від часу потрапляє до рук спадкоємців з надією на відродження. Але кожен такий шанс із примхи лихої долі знову прирікається на нетривалий успіх. Продовжуючи романтичну традицію в українській баладній творчості («За байраком байрак» Т. Шевченка, «Гетьман» А. Метлинського, «Хрещенська ніч» М. Старицького та ін.), Є. Маланюк «оживляє» героїв давнини. У такому незвичайному ракурсі виведено гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепу, імена котрих не називаються, але їх цілком можна впізнати. Вони підіймаються з могил козацької державности — Чигирин і Батурина — «мертві й п'яні, І кожен довго плаче і співає». Цей моторошний епізод вимальовується на тлі містичної картини діянь України-вільниці, що мучить власних нащадків:

Оттак лежиш — замріяно-безсила,
А сходить ніч — і відьмою вночі
Ти розгортаєш кажанові крила...
І поки по гаях кричать сичі,

По болотах скрегочуть млосні жаби,
Шепоче тьма і стогне в снах Дніпро, —
Летиш страшна й розхристана на шабаш —
Своїх дітей байстрючу пити кров... (141).

Демонічний характер образу матері-вітчизни у Є. Маланюка ґрунтується на фольклорних і літературних традиціях (повістях М. Гоголя та ін.). Як відзначає дослідниця Ю. Солод, поетова «світла, омріяна здалеку степова Еллада затьмарюється темними, жорстокими, злобними силами. Вишнево-ясний архетип України поглинається диявольськими, потойбічними проявами» 9* (9. Солод Ю. Українська література — ХХ (погляд у кінці тисячоліття): Навч. посібник за програмою 11 класу. — К.: «Нора-прінт», 1997. — С. 40.).

Фінальне риторичне запитання, що звучить у баладі: «Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, Проклятий край, Елладо Степова?!» (142), сприймається як імператив, як гостре звернення автора до співвітчизників з метою пробудити в них почуття відповідальності за долю рідної землі, як заклик до вивільнення з тенет байдужости й покори.

Неоромантичний струмінь твору відчутний в історичних ретроспекціях, присвячених козащині (місяць як «козацьке сонце»; затуманені Чигирин і Батурин як колишні гетьманські столиці; Мазепа від ненависти до московських гнобителів «на північ кида блискавками віч»; характеристика Пилипа Орлика — «гаряча голова!»), у картинах, побудованих із використанням елементів фантастики. Античного забарвлення текстові надають архаїзми й історизми, дібрані автором ошадно й доречно.

Концептуально суголосною з «Варязькою баладою» є поема Є. Маланюка «Схід Європи» (1933), фрагментарно репрезентована в збірках «Остання весна», «Перстень і посох». Послідовно дотримуючись «норманської теорії» походження державности в давній Русі-Україні, автор проголошує:

Прийшли мужі від моря й принесли
Суворий зір, нещадний подих далі,
Північне зимно в стриманих словах,
Що в кожному з них дзвенів наказ, як криця.

І пропекло морозом тучну плоть,
І змусило до руху й будівництва... (567).

Поет засобами художнього слова ілюструє свої погляди й твердження, викладені пізніше в «Нарисах з історії нашої культури» (1954) та інших працях, де, зокрема, підтримує думку, що «варягізація» нашого народу не була епізодом, але історичним процесом, що тривав віки» 10* (10. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. — К.: АТ «Обереги», 1992. — С. 27.). Роздуми про вітчизняний «циркуль влади», що «свій державний круг Закреслював могутніше і ширше», пов'язуються в поемі і з візантійськими впливами. Стара Україна, що з часом стала нагадувати «архіпелаг, Оточений жорстоким морем степу», багато в чому орієнтувалася на досвід античної Греції («еллінське насіння проросло»). І свідчення цьому — столичний

Київ, що «високо підніс Круте чоло під іонійське небо», що «у високім ладі поєднав Александрію, Спарту і Атени», вражаючи всіх своєю величчю й незвичайною красою:

І мандрівник здивований спинявсь,
Вдивляючись в фата моргану. Ясно
Тремтів злотавий обрій. У блакиті
Грав Аполлон на ліру золоту
І храм Атени-Мудрости білів,
Немов прозорий. І в щілинах улиць
Текло життя. І Борисфен широкий
Всміхавсь міцними барвами вітрил (568).

Таке розмаїття античної атрибутики на позначення буття українського народу від минушини до сучасности знаходимо в усіх поетичних книгах Є. Маланюка, і це підтверджує думку про непослабний інтерес письменника до травестійної традиції. Становище батьківщини й долю співця-вигнанця показано через систему символів, які є досить прозорими. До цього поетичного лабіринту входять і стародавні історико-географічні назви (Еллада, Рим, Асирія, Вавилон, Кіммерія, Скитія, Паннонія, Спарта, Херсонес, Ольвія, Канни, Персеполіс, Гелеспонт), і найменування мітичних постатей (Афродіта, Ніка, Деметра, Немезіда, Марс, Ніоба, Артеміда, Селена, Геліос, Кассандра, Аріядна, Каліпсо), й імена історичних діячів, чії справи оповиті легендами (Цезар, Клеопатра, Перікл, Муцій Сцевола, Марк Аврелій, Август Октавіян). Так, уже назвою збірки «Перстень Полікрата» автор натякає на рокованість долі її ліричного героя — українського поета-емігранта, а водночас і на приреченість його вітчизни. Мотив, пов'язаний з фатальною коштовністю давньогрецького тирана з Самосу, що ніби переслідує його й доводить до нещастя, органічно вплітається в болючі роздуми Є. Маланюка над лихоліттям України. Звільнитись від цього тягара невідверненого занепаду й приречености рідна земля зможе завдяки новим паросткам («Ода до прийдешнього»). Це «озимина залізна», це «спадкоємці бою, бурі діти», що продовжать героїчну естафету тисячоліть:

Бачу їх — високих і русявих,
Зовсім інших, не таких, як ми, —
Пристрасників висоти і слави,
Ненависників тюрми і тьми.

Ось їх стислі руки, ясні лица,
Голос неблаганний, як наказ,
В гострім зорі зимносиня криця —
Вірний щит від болю і образ (335).

«Безсонна Аріядна» пам'яті про минуле змушує поета знову й знову гортати сторінки історії та сьогодення, громадських діянь і особистих драм. Символіка грецько-римської античності (Псіхея, Афродіта, Галатея, Евтерпа, весталки, наяди), як і біблійного (Анна, Марія, Даліла), вавилонсько-асирійського (Іштар) чи давньослов'янського походження (Лада, Ярило) характерна й для Маланюкової інтимної лірики. Промовистими є образні асоціації, наприклад, ліричних присвят Ганні Редер («І сяйва сонць, і весняна осанна...»), «Лист», «Останній лист»), котрої поет не міг забути «в бурі літ» і зберігав її «вогненний слід», хоча це й була «роз'ятрена рана». При згадці про цю жінку в уяві автора вимальовується мати пречистої діви Марії:

Навік, навік ім'я біблійне — Анна
Вогнем офірним спалює уста (55).

Завдяки ефекту травестіювання Маланюкова сучасниця сакралізується. Святою Анною прямує вона через простори біблійних легенд, і «пристрасний старозавітний вітер» обіймає її хітон:

І рук тонких готичнії лілеї,
І перса — сонячного літа плід.
Ідеш одна ланами Галілеї,
І над чолом — корона світлих літ
(«І сяйва сонць, і весняна осанна...», 55).

Таким же серпанком сакральности огорнуто постать Ганни Редер в «Останньому листі» (1925), зітканому з риторичних запитань («Чи ж своєчасно долине Наша невчасна весна?», «Як же звикнути? Як забуть?»):

Трояндо Ієрихону,
Ніжна саронська сарно,
Зустрів я земну мадонну
І — гірко мені, і гарно (461).

Драматизмом і гостротою почуттів відзначаються ліричні присвяти Є. Маланюка, адресовані найбільш екзотичній серед тогочасних празьких поеток Наталі Лівичькій, названій ним же «українською Ахматовою». Якщо у віршах «Як перший пелюсток весни...», «І час настав. І сталося вічне...» (1924) домінує світла тональність, передається атмосфера феєричності, незвичайности, в якій народилось кохання («Ось — квітень, розцвітає в сні, Співають весняні вітри»; «І знов, і знов в казкові сни Сі дні переплелись»), то у творі «А як же Наталочка? Як же квітень?...» (1924) з'являються трагічні нотки, пов'язані з думкою про самогубство. Крізь авторську самоіронію проривається нестерпний біль:

...Написати листи, надписати конверти,
Подивитись на дату: «б. Четвер».

Хтось там знайде сі вірші — «останні вірші»,
Буде потім «портрет» і «посмертний том»
Ще й солодкий життєпис (о, се — найгірше!), —
Мої ж руки лежатимуть мертвим хрестом (50).

Як відомо, Наталя кохала іншого — художника Петра Холодного, з яким і одружилася. Вона дуже шкодувала, що мимоволі завдала стількох мук Євгенові («тоді мені довелося якийсь час страждати його стражданнями»). А для Маланюка такий вибір Лівичької ледве не став фатальним. Після краху надій на щастя він вирішує накласти на себе руки. Але непоправного не сталося — переїміг потяг до життя з його красою й величчю. Це внутрішнє боріння перелилося в такі зболені поетичні рядки:

А як же Наталочка? Як же квітень?
Невже ж вони — будуть, а я — ні?
Невже ж буде й потім сонце і вітер,
Прозорі простори в даліні?

Ні! Не хочу! Не можу! Не вмію вмерти!
Не розумію, хто вигадав смерть... (50).

Співвідношення контрастних образів на позначення, з одного боку, життя, руху, буяння (сонце, вітер, квітень, літо, квіти, сміх), а з іншого — заглади й мертвоти (могила, хрест, тьма) до фіналу твору зміщується на користь сил світла. Відтак, поезія завершується справжньою апотеозою. Автор складає славень на честь життя та його щедрот:

Ні. Я буду. Я буду. Я хочу в теплі
Медом сонця й вином весни п'яніти,
Бачить мудре обличчя моєї землі
І під гримом грудня і в квітня квітах (50).

Глибоким психологізмом і сповідальністю відзначаються й численні вірші Є. Маланюка, присвячені Зої Равич (його першій дружині) та Богумилі Савицькій, з якою побрався пізніше. Ці твори додають чимало характерних штрихів до постати поета. Так, у ліричних циклах «Людське» і «Життя» мистець передав ті думки й почуття, якими був переповнений напередодні та після вінчання з Зоєю, яке відбулося 12 серпня 1925 року в Празі. У поезії «Вже закінчили жати жито...», написаній того ж місяця, автор констатує:

І трудний хліб черствий, щоденний,
І темні многотрудні дні,
І в снах — Еллада і Атени
Та хмурі степові вогні.

А поруч, як весталка сонна,
Вартує жертovníк — вона,
Проста, земна моя Мадонна,
Проста, земна моя Жона (203).

Співець схиляється перед тією, що взялася залікувати його сердечні рани, віддалити від недавніх фатальних потрясінь. Символічно, що ім'я Зоя в перекладі з грецької означає «життя». Сімейне вогнище, пристрасні любові, ніжність дружини допомагають призабути чорні смуги долі, поразки й розчарування:

Хай не Джоконда ти й не Клеопатра, —
Проста жінка землі, —
Під історичним вітром — ватра
Не загаса у імлі

(«Майже обряд. Молитовно-поважно...», 205).

Але ж чому стільки гнітючости й мороку в поезіях, датованих хоча б серпнем-груднем 1925 року («Розчинено останні двері...», «Горобина ніч тоді була...», «Все спалено вже. Все. Руїни мук і болю...», «Обпалені уста й цупкі гадюки рук...» та ін.), у яких знаходимо красномовні мікрообрази: «глибока ніч», «тривожний спокій», «мертвий берег», «похмурий човен», «похмурий дощ», «похмурі цитри», «смертельна німота», «метушня глухих, сліпих агоній»? Може, причиною цьому стало усвідомлення, що «ти — не Та...». За словами сучасників, Є. Маланюк і З. Равич були поєднані глибоким і самовідданим коханням: «Першу дружину він усе життя вважав єдиною» (Оксана Керч); «Кохала вона Євгена понад усе на світі» (Наталя Лівичька-Холодна). Але через п'ять років після одруження відбулося розлучення. Юлія Войчишин, дослідивши тексти маланюківської поезії «Перша весна» (1925), насиченої деталями побуту звичайної студентської сім'ї («Запашний ось на припічку — примус, На столі ось шпиргали, книжки»; «О, життя, як нещадний примус, Як тягар невідступно-тяжкий»), зробила висновок, що розрив у стосунках міг статися з огляду на матеріальну незабезпеченість, невідповідність між романтичними мріями та буденністю 11* (11. Войчишин Ю. «Ярий крик і біль тужавий...»: Поетична особистість Євгена Маланюка. — К.: «Либідь», 1993. — С. 26). Проте й у наступні після розлучення десятиліття Є. Маланюк і З. Равич (у пізнішому шлюбі —

Плітас) підтримували зворушливо дружні стосунки, що зігрівалися спогадами про колишнє, відбиваючись у поетичних рядках («Вічні хвилі. І обрій, і небо, і дюни — Все, як було. Лиш поруч — не я, і не ти»).

Долею було так визначено, щоб співець зустрів ще одну жінку, котра відіграє в його житті важливу роль й з'являтиметься в ліричних замальовках і присвятах. Із працівницею чеського посольства Богумилою Савицькою Є. Маланюк познайомився на початку 30-х рр. у Варшаві. Незабаром вона стала другою дружиною поета. У ліричному вступі «Ще с'яє день. Ще високо блакить...», датованому 15 вересня 1931 р., автор задає тон збірці «Земна мадонна» (1934) і водночас фіксує ті зміни, що відбулись у його приватному житті (очікування новоствореною сім'єю на дитину):

...Далеко ще до вечора, єдина.

Мої обійми сильні і палкі,

І прийде час — ти подаруєш сина (170).

Свого спадкоємця Є. Маланюк бачить у майбутньому як сильну особистість («Грядуть заліза й пурпуру роки. Він буде воїн. Ждуть його — полки, Ночами — чвал, а в спеці — трудна днина»), подібну до нього самого («З тишею душа не помирилась, І руки ці зламають марний стилос, Щоб знов творити розпочатий Рим»). Ця тріада (батько — мати — син, якого назвуть Богданом) викликає в уяві поета античну аналогію (Гектор — Андромаха — Астіанакс). Подібно до шостої пісні Гомерової «Іліади», в якій прославлений троянський герой не зважає на слізні прохання люблячої дружини не рватися в бій з ворогом і залишатись у безпечному місці заради неї та їхньої дитини, Є. Маланюк стверджує: війна, боротьба — це чоловіча справа. І жіноцтво має з цим примиритися — вірш завершується фразою-застереженням: «Тоді очима, сповненими жаху, Не повтори немудру Андромаху» (170).

Суворі події Другої світової війни, вступ радянських військ на території східноєвропейських держав позначилися на долі подружжя Маланюків. З'явилася загроза репресій або й фізичного знищення, адже поета традиційно було репрезентовано в СРСР як найзапеклішого «антисоветчика» й «буржуазного націоналіста». Щоб уникнути розправи з боку сталінських спецслужб, які почувалися в Польщі й Чехословаччині неначе у своїх вотчинах, Є. Маланюк змушений був емігрувати ще далі на Захід, а потім — за океан. Богумила не наважилась поринути разом із чоловіком у невідомість, у вир чужинецьких скитань із злиднями й негараздами і залишилась, щоб не прирікати дитину на тяжкі випробування. Трагізм розлуки з найріднішими людьми, що тривала не роками, а десятиліттями, відлунує в багатьох віршах поета, написаних за другої еміграції. Досить навести рядки з твору «Рішали не години, не хвилини...» (1963), що звучить і як реквієм по померлій Богумилі, і як каяття за те, що з волі Зла «розчахнулось дерево родини Й дикірем скаліченим зросло»:

Прости. Не знаю, чи простити можна,

Але прости. Ти зможеш там. Не тут,

У царстві Зла, де навіть твердь — порожня,

Де й смерть тремтить під тягарем покут (600).

Це відчуття провини пронизує й поезію «Квітень», сповнену сумом і ніжністю, щемом і світлою радістю від того, що кохана продовжує своє життя в синові й онукові («І внучок прийшов на дрібних, ще невірних, ніжках І поклав червонаву вербичку з бруньками — На могилу Твою, єдина. Я бачу, як ти усміхнулась крізь смертний сон, І усміх той розтопив останні клапті снігу». Але й тепер мистець, що вже став дідусем, фатально відсторонений від цього дорогого йому світу рідних сердець:

І прилетів вітер з-за Атлантику

— моє зідхання,

В яким жаль і свідомість гріха,

І тайна радість — зіллялись в одно (606).

До своєї книги «Серпень» (1964) Є. Маланюк подав присвяту «Пам'яті дружини моєї Богумили з Савицьких», висловивши тим самим глибоку шану й любов до неї і незмірну тугу од відчуття минулості того, що є найдорожчим, найпрекраснішим у житті. У вірші «Не треба мудрости — вона згашає синь...», супроводжуваному поміткою «Дев'ятий день смерти», поет визнає:

Не треба мудрости — вона згашає синь

І тьмарить обрії, і барви поглинає.

Вона, як кислота, з'їдає цвіт краси

І пахощі краде. І — от — краса зникає (532).

Як небагато треба часом людині, щоб вона аж засвітилась уся від щастя. Хай це буде всього лишень миттєвість, лише коротка зустріч із рідною душею, але вона здатна вивищитись над самою вічністю у своїй хвилиній принадності. Про це — ліричний шедевр Є. Маланюка «Не пам'ятатиму нічого...» (1959), що відкривається епіграфом з П. Куліша — «Я згадую той день і час благословенний».

У віршах «В сальоні синьому — сумна...», «Криві шаблі татарських брів...», «Сонет», «Скільки ніжності в Ваших долонях...», «Навколо все чуже. Чуже до божевілля...», циклах «Інтермеццо», «Кармен і Беатріче», «Квітень» та ін. відтворюється широкий спектр настроїв героїв — від світлих і радісних станів до скорботи, від захоплення до розчарування й відчаю. Ось поетична формула розлуки, запропонована в мініатюрі «Так болісно, так хоро усміхнулись...»:

А я, німий, завмер біля порталу,

Закутаний в готичну тінь століть...

Й здавалося, що серце раптом стало:
Так тихо вмерла та остання мить (61).

Для Є. Маланюка любов — це щось неземне, феєрично-прекрасне. Відтак, у його особистісній ліриці стираються межі між мітом і дійсністю, фантастикою та реальністю. Закохані герої причащаються вином вічності. Вони мітологізуються на тлі збідненого світу «земних пустинь» і «людської імлі»:

Який же ангел зорекий
З нічних небес на нас вказав,
І Бог забув про синій спокій
І в вічність нас заколивав!

(«І час настав. І сталося вічне...», 48).

Хвилі кохання пульсують і розливаються в космічний безкрай («з-за міжпланетного туману Безсмертя заясніла синь...») і роблять героїв божественно прекрасними й невмирущими. Але такий неземний ореол довкола них зовсім не виключає могутньої стихії жагучості («Моя пристрасть джигітом рванулась слідами газелі!»); «Все те, чого словами не сказати, За нас домовили тілу — тіло»). Нерідко чарівливість кохання відтінюється красою й гармонійністю природи:

І зажеврію в шепоті: люба!
Пелюстковим племінням ясний, —
Як причасники, вип'ємо кубок
Літургії весни!

(«Весняної дїждусь літургії...», 86).

Пейзажна лірика Є. Маланюка вражає багатством барв і відтінків, несподіваністю образних асоціацій («Держава жовтня», «Вже на єдвабі неба осінь...», «Осінній Стікс», «Провесна», «Зима», «Похід осені», «Серпневі строфи», «Пожнив'я» та ін.). Це й красиви, побачені розважливим і замріяним співцем-неокласиком, що перебуває в полоні своїх історіософських візій («Гомін гір»):

Прудка ріка. Тисячолітня ринь.
На гострих скелях — письменна камінні.
Росте під древнім сонцем мудра тинь
Верхів, завмерлих в зелені нетлінній (287).

Це й сповнені емоційної напруги замальовки природи, пропущені крізь гіпертрофовану уяву мистця-експресіоніста. У них докїлля постає в незвичних ракурсах, відтінюючи нервовість, бурхливість переживань самого автора («Осінній Стікс»):

Вже жовтень вилиняв до кости, —
Рида простором листопад,
Стриба і в зливах потопа
Під дикий регїт високости (93).

Нерідко Є. Маланюк орнаментує свої віршовані пейзажі імпресіоністичними мазками, які додають творам задушевного ліризму, візуального та звукового кольориту («на єдвабі неба осінь Гаптує золотом лазур», «воздух диха у знемозі Передчуттям музики бур», «простори, золотом рясні», «жалоби жовтої єдваби», «жовтий жовтень гетьманує В останнім золоті життя», «гетьманським палацом засявав Осінній ліс крізь світлий спокій»). Ніжна тональність подібних поетичних фраз натякає на ідилію, та враз ця гармонія змінюється дисонансами, з'являється «гримаса болю і образи».

З віршів Є. Маланюка прозирає просвітлений філософ, що осягає закони розвитку природи та суспільства, проникає в загадки світобудови й бачить «кожну билину, Кожну комаху, кожне зерно землі», «мудрий листок листопада, Морозом спалену квітину, Рїку, що пливе безупину, І пізній плід, І бляклий цвіт» («Осінь»). Формула його бачення околу заснована на християнських, гуманістичних засадах:

Все переживе загладу
І оживе ізнов,
І житиме без кінця.
Бо один закон в державі Творця
— Любов (613).

Релігійна символіка проходить крізь усю спадщину поета. Ліричний герой обнадіяний тим, що «легкий вітер торкнеться крилом, І ми раптом побачим Христа» («Все здавалось, що там, за селом...»), йому вчувається у дзвоні колосків звістка «про святий пророкуючий голос, Про Месїю над морем пшениць» («Знову Біблія літа розкрила...»). Цикл «Євангелія піль» завершується промовистими думками, навіяними чудотворним Ісусовим воскресінням, що звучать як урочистий церковний спів:

Можна смерть лише смертю здолати,
Тільки в цїм таємниця буття.
І зерно мусить вмерти, щоб дати
В життєдавчому житї — Життя (113).

У поезіях «Христос гряде зі сніжних піль...», «І ніч пливла безшумним пароплавом...», «Ти стояла у білім завої...», «Вітри історії розсіють...», циклах «Антимарія», «Чорна Еллада», «Прозріння», «Людське» та ін. релігійні образи-символи органічно поєднуються з громадянською й любовною, античною й сучасною атрибутикою.

Євген Маланюк, зарахований Д. Донцовим до когорти «трагічних оптимістів», прагнув у своїй творчості «пропалати без стриму», оскільки відчував у крові «струми важкі Каторжан жорстокого Риму I варягів, і козаків». Тому щоденно він бачив себе як «morituri літератури», відповідального за кожен вірш, за кожне слово.

Є. Маланюк — справжній майстер поетичної форми. Його індивідуальний стиль сформувався під впливом європейського символізму й неоромантизму (Шарль Бодлер, Поль Верлен, Еміль Верхарн, Артюр Рембо, Стефан Малларме, Едгар По, Райнер Марія Рільке, Олександр Блок та ін.). Серед найбільших українських зацікавлень у галузі модерної літератури — Павло Тичина, Микола Зеров, Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Филипович, Микола Хвильовий. У творчості Є. Маланюка наявні й елементи бароко, експресіонізму, акмеїзму, імажинізму, імпресіонізму, неокласицизму. Як зазначає літературознавець Ю. Войчишин, поет «був ознайомлений з багатьма стилями і звертався до них у залежності від свого духовного наставлення та емоційної потреби», вони були «тільки зряддям у руках талановитого мистця» 12* (12. Войчишин Ю. «Ярий крик і біль тужавий...»: Поетична особистість Євгена Маланюка. — К.: «Либідь», 1993. — С. 86-87).

Неабияким багатством відзначається мова творів письменника. Як «поет абстрактів і контрастів» він широко використовує антонімічні пари, які підкреслюють парадоксальність станів, ситуацій, подій («як перейти в палкі обійми смерті — Із зимних пазурів життя»; «не на смерть — на безсмертя засудить Мене присуд сліпого життя»; «і вічністю триває кожна мить, І в спокої втопились давні бурі»; «так чуйно тиша ловить шум»; «ось виють зими, квітнуть весни»; «то з плугу зродились мечі»; «дзюркоче про добро і зло», «конструє День над Ніччю»). Розмаїтою є контекстуальна синоніміка віршів Є. Маланюка («в безбожній церкві — шабаш, шум і шал»; «і пестить, і голубить»; «порепалась од спраги, спеклася спекою земля»; «не сьйива шлях, не вистелена сонцем Весела путь»; «нешадна, яросна ритмічність»; «чую — йдете, грядете, варяги»; «сім хижих куль. Сім стрілів зла»; «личини Лихого штукаря і лицедія, Фальшивника і вовкулаки духу, Грача й удавача пустої гри»). Традиційною для поета є архаїчна лексика, що надає текстам патетичного звучання (злото, владар, рать, мста, благодать, всує, плоть, червлен, лик, стража, стязі). Серед новотворів мистця виділяються «розстаньдорога орд», «гостросрібний лук», «лідерів радіобрех», «пазуха кіновенери», «образ тьмяновидий», «студеномутний кобальт», «безкрилля тіла», «смертельно-білий май», «ясно-тверезо».

Характерні для Є. Маланюка образно-тропеїчні засоби — це насамперед майстерно дібрані епітети («сонячно-ярий оркестр», «жагучий гнів», «жорстока широчінь», «солодкі м'язи», «хитрі вікна», «млосні жаби», «сонценосне військо», «ясир білотілий», «безнадійні віти», «блаженний біль») та яскраві порівняння («над містом — ліхтарі — намистом»; «весна, як тінь архангела, І синім Назаретом — ніч»; «голодним вовком виє листопад»; «змете руїни, як сміття»; «як присохла палітра, Виднокруг неживої землі»; «гарячий згусток життя, як розтоплена бронза»; «кришею твердне державна рука»; «дальній гомін росте, мов гарматний заобрійний гуркіт»), самобутні метафори («заплющить небо хмари вій, І перед святом водоспаду, Крізь сурми вітру буревій — Заплаче в простір листопаду»; «пісню співа самота»; «марно вдивляється в день сліпий маяк, — Вдень не побачить»; «далекий мертвий берег Мовчить насуплено-безокий»; «повстають тверді кристали націй») та метонімії («тебе вже полонив Скажений гун»; «ноги орд»; «на захід ридали вагони»; «м'язи вікінга слабнуть у сонячно-хмільнім меду»; «чорною хмарою сунула чорна Азія»; «колись Еллада, зваблена блакиттю Отих небес, щепила мрамур свій, Садила лавр, пестила теплим вітром»). Автор часто послуговується оксюмороном, поєднуючи в контексті твору протилежні поняття: «страшна краса», «солодкий полон», «кінець початку», «зелена осінь», «вибуховий матеріал для одержання тиші», «безсмертне, бо міцне, як смерть», «Арлекіни сталеві», «під тиші марш», «зимний пал», «залізо пристрасти», «осінь ця ізнов тобі весна». Урізноманітненню й виразності поетичної мови Є. Маланюка сприяють численні перифрастичні вислови: «Степова Еллада» (про Україну), «Степова Александрія» (про Київ), «козацький буйний Понт» (про Чорне море), «варязька сталь і візантійська мідь» (елементи державности), «одоробло північне» (московсько-большевицька навала), «кесар багрянородний» (жовтень) та ін.

Серед улюблених прийомів мистця слід назвати й повтори. Це передовсім тавтології, якими пересипані десятки творів. Завдяки їх використанню поет досягає особливої експресії, незвичайності й несподіваности вислову: «фебричний фебруар», «кроком крочить», «в квітня квітах», «жовтий жовтень», «синя Синюха», «заграбоване граб», «життя ожива», «ворожитом ворожить», «чорні яра чорнота», «шепотом шепоче», «з глибинних глибин». Десятки віршів Є. Маланюка оздоблені анафорами — як звуковими («І відступили дерева і гори, І проступила віддаль чарівна, І все втопилось в дивно-сяйнім морі»; «І от — лани, село, діброва І віддаль віють у лице»), так і словесними:

Знов захід буряний. Недобрий.

Знов пророкує кров'ю літер,

Що ми загинем, яко обри,

Що буде степ, руїна й вітер

(«Зловісне», 44);

День дзвенить — золота голубінь,

День співає — блакитна безодня...

Тільки — яблуні та голуби,

Тільки барви буяють сьогодні!

(«Біла лагода яблунь в цвіту...», 135).

У поезіях «Ми за життя горіли в пеклі...», «Будь проклята, літературо...», «Акації цвітуть — п'янкий мадярський квіте...», «То був не бій...», «Ave Caesar», «Хоч би на мить свята відрада...», «За все — за серця племін'я ярий...» та ін. використовується синтаксичний єдинопочаток у всіх строфах.

Епіфорами Є. Маланюк послуговується, як правило, в суміжно римованих рядках. Наприклад, у циклі «Мадярські пісні»:

З пелюстків троянди буде наше ложе.

Моя мати нам постеле й нас положе (180).

Для поетичного мовлення письменника характерні короткі фрази, що відзначаються стислістю й лапідарністю. Це дає змогу авторові досягти картинності зображуваного або ж надати більшого динамізму подіям чи емоціям героїв: «Брязкіт зброї. Досвітній вітер. Поле бою. Простір. Синь. Кривавим туманом повитий Безкрай краси. Жовте сонце Азії. Жорстокі кроки орд» (33); «Ось — тиша. Ніч. Порожня вулиця. В чужих сузір'ях вишина» (38); «І блиска зір. Жахають брови. І привид тане на межі» (68); «Вітри загасли. Грози вмерли. Жовтнева закипає ржа» (74); «І знову — сам. І знову кличу, І відгуку — нема. Нема» (112); «За добю — доба. За ерою — ера. Кремінь. Бронза. Залізо. Радіо — сталь» (131). Цілі серії таких замальовок нагадують кадри з фільмів. За допомогою подібних кіноефектів поет розширював просторові й часові межі, домагався стереопогляду на колишнє й сучасність.

Є. Маланюк був справжнім віртуозом у царині фоностилістики. Не може не вразити розмаїття його алітерацій («Широчин нестримний демон Страшними крильми криє твій простір», «Чи оберне нестерпно ярий зір?», «Не червону, а жовто-іржаву Ти одержав у дідичність кров, Щоб кріпить пранцовату державу І отруювати Дніпро», «Здовж рівнини — широкий гуркіт вітру», «І накликати, й клекотіти Орлиним клекотом», «Зорять сузір'я золоті Крізь зимний воздух Листопаду», «Як завжди, завела нас путь За місто в ніч, в прозорість тиші»), нерідко це початкові звукові повтори в межах поетичних рядків («померлих піль пустельний подих», «патефони продажної преси», «понад покараним простором», «по площині порожнього перону», «стихія степу, сонячна Синюха»). Алітерації в маланюківських текстах традиційно поєднуються з асонансами, створюючи фонокомплекси, що орнаментують фрази («Гупай, гупай, гопака», «Чоло проорюють роки», «Розгорнули лунки простори», «Без бою, без бою, без болю», «Проростає коріння труну — Проростає труна корінням»).

У ділянці ритміки Є. Маланюк виступає прихильником класичних віршових розмірів. У його доробку переважають ямбічні структури (найбільше — Я4 і Я5), значно рідше вживаються хореї, дактилі, амфібрахії та анапести. Часом автор поєднує в одному творі різні розміри чи їх модифікації. Наприклад, поезія «І саява сонць, і весняна осанна...» з циклу «Вічна» складається з 12 строф, які написані або п'ятистопним, або чотиристопним ямбом: 1, 2, 3 — Я5; 4, 5, 6 — Я4; 7, 8, 9 — Я5; 10, 11, 12 — Я4. Тобто орнаментування тексту відбувається на метричному рівні, завдяки чергуванню строфічних бльоків. У сонеті «Чим чорніш, чим кривавіш регоче...» перші строфи анапестичні (Ан3), але несподівано переходять у ритмічне поле дольника. Іноді Є. Маланюк звертається до античної метрики. Його вірш «Нині» написаний гекзаметром у поєднанні з пентаметром (елегійний дистих). Народнопісенні розміри є досить рідкісними для цього автора: «Мадярські пісні» створено за схемою 12-складника, а «Баяду про Василя Тютюнника» подано 13-складником. Окремі твори поета є зразками верлібру («Парастас», «Квітень», «Чебрець», «Блискавичний діагноз. Ін'єкції стилю...»), «В шкляних блискотках лябораторії...»), акцентного («В майбутне», «Панно Маріє...»), «Балтійська баяда») й білого вірша («Спогад», «Побачення», «Серпень», «Липень», «Білий день», «Пролог»).

Строфіка Є. Маланюка теж позначена розмаїттям. Насамперед це численні варіації катренів і сонетів. Рідше використовуються зразки двовірша («Історіософічне»), тривірша («Повз смуту літ земних, крізь хвилі суєти...»), терцини («Веранда. Столик. Надопита кава...»), п'ятивірша («Листопад»), шестивірша («Горобина ніч тоді була...»), септими («Ганзейська рапсодія»), восьмивірша («Вояки»), олександрини («За ласку матері, за перший гук весни...»), рондо («Рондо»). Лише в одній сонетній формі Є. Маланюк пропонує вже цілу низку модифікацій: 4 + 4 + 4 + 2; 4 + 4 + 3 + 3; 4 + 4 + 6; 4 + 4 + 5 + 1; 2 + 5 + 7; 8 + 4 + 2. Варіюється й ритм таких творів: від канонічних ямбічних рядків (Я5, Я6) до анапестичних і дольникових.

У царині римування поет також прагнув до урізноманітнення, часто звертався до неточних, приблизних рим (вирізувати — заліза, куліс — колись, сестру б — Врубель, окрилити — горіла ти, божевілля — біль я, варвар — барв). Поряд із жіночою та чоловічою він культивував досить широко дактилічну риму (винищив — провини ще, розірвані — сузір вони, ладану — латану, виявить — у Києві, осені — оросяні).

За словами Ю. Войчишин, Є. Маланюк «був поетом за покликанням — тому не писати не міг. Виступаючи речником поневоленої нації, про своє особисте скалічене життя згадував найчастіше аж на схилі літ. З цих останніх його творів постає перед нами образ людини тонких почувань, наболілої душі та глибокої віри, людини непохитного характеру, великого чуття і незламної волі, яка пройшла складну життєву дорогу з високо піднятою головою» 13* (13. Войчишин Ю. «Ярий крик і біль тужавий...»: Поетична особистість Євгена Маланюка. — К.: «Либідь», 1993. — С. 56). Оця одержимість і відповідальність, щирість і нештучність, природний талант приваблюють у мистцеві найбільше.

Є в спадщині народного поета Латвії Яна Райніса об'ємний роман у віршах «П'ять ескізних зошитів Дагди», що складається з п'яти збірок лірики, об'єднаних спільним персонажем-емігрантом. Щось подібне

проглядається й у Є. Маланюка. Його поетичний доробок сприймається як грандіозний віршований роман-трагедія в 10 книгах, які пов'язуються між собою ліричним образом героя-скитальця.

Немченко І.В. "І кожна рима, як свячений ніж..." (Із спостережень над поезіями Є.Маланюка / Іван Немченко // Визвольний шлях. – 2002. – № 4. – С. 97 – 106; Визвольний шлях. – 2002. – № 5. – С. 110 – 124.